

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені А. С. МАКАРЕНКА

Природничо-географічний факультет

Кафедра загальної біології та екології

ЧИТАННЯ
до 140-ї річниці з Дня народження
ВАСИЛЯ ЯКОВИЧА ЮР'ЄВА

МАТЕРІАЛИ
студентської наукової конференції
24 квітня 2019 року

Суми – 2019

ОРГКОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

Торяник Валентина Миколаївна, кандидат біологічних наук, доцент кафедри загальної біології та екології (голова оргкомітету)

Литвиненко Юлія Іванівна, кандидат біологічних наук, доцент кафедри загальної біології та екології, заступник декана природничо-географічного факультету з наукової роботи (член оргкомітету)

Міронєць Людмила Петрівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної біології та екології (член оргкомітету)

Хандюк Таїсія Володимирівна, студентка 643 групи, заступник з наукової роботи студентського декана природничо-географічного факультету (член оргкомітету)

ЗМІСТ

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ВАСИЛЯ ЯКОВИЧА ЮР'ЄВА.....	4
В.Я. ЮР'ЄВ – ОРГАНІЗАТОР І КЕРІВНИК НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ.....	7
РОЛЬ АКАДЕМІКА В.Я. ЮР'ЄВА У ФОРМУВАННІ НАУКОВИХ ШКІЛ ХАРКІВСЬКОГО НАУКОВОГО ЦЕНТРУ З СЕЛЕКЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР.....	10
НАУКОВИЙ ДОРОБОК В.Я. ЮР'ЄВА З СЕЛЕКЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР.....	12
НАУКОВА ШКОЛА В. Я. ЮР'ЄВА З НАСІННИЦТВА ТА НАСІННЕЗНАВСТВА.....	18

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ВАСИЛЯ ЯКОВИЧА ЮР'ЄВА

*Б. Гапон, І. Нишкур
Студентки 632 групи*

Василь Якович Юр'єв народився 21 лютого 1879 р. в с. Іванівська Вірга Нижньолівівського повіту Пензенської губернії. Батьки його належали до збіднілих дворян. Батько займався господарством і управляв дрібними поміщицькими маєтками. Мати була домогосподаркою. Батьківський заробіток був малим, сім'я весь час відчувала на собі нестачу коштів. Із семи братів і сестер лише двоє отримали вищу освіту – сам Василь Якович та його сестра Олена. Іншим рано довелося приступити до служби.

Початкову освіту здобув у сільській земській школі. Потім навчався у Нижньолівівському міському чотирикласному училищі, яке закінчив у 1892р. Учителю ботаніки допоміг хлопцеві в 1893р. влаштуватися до Маріїнського земельного училища, яке було близько від його домівки. В училищі не брали плати за навчання. Крім того, давали учням місця в гуртожитку. За це вони обробляли поля, доглядали за тваринами. Поки навчався в училищі, встиг побувати на різних роботах : з 1 червня по 1 жовтня 1895р. був чорноробом при цьому ж училищі; із жовтня 1896р. по квітень 1898р. був репетитором, навчав учнів – своїх земляків, навіть був статистом в м. Саратові. Самоосвітою систематично займався з середніх класів училища. Цікавився філософією, економікою, соціологією. Природничо-наукових гуртків в училищі не було.

Після закінчення Маріїнського земельного училища юнак вирішує будь-що продовжити навчання. На зароблені кошти купує собі студентську форму і їде до Нової Олександрії Люблінського воєводства. Взимку студенти навчалися, а влітку відробляли в інститутському господарстві. Василь мріяв про те, щоб закінчити інститут і стати агрономом. На той час Ново-Олександрійський інститут сільського господарства та лісництва – один із найстаріших закладів країни, організований ще у 1816 р. – переживав тяжку пору. Більше половини студентів за демократичні погляди було звільнено, а нових не набирали.

У 1899 р., коли В. Юр'єв приїхав до учбового закладу, було відновлено прийом студентів до інституту. Маючи добру теоретичну підготовку і досвід роботи в сільському господарстві, В.Я. Юр'єв блискуче склав вступний іспит і був зарахований до інституту. Учився він добре і швидко здобув повагу викладачів і студентів. За часи свого студентства юнак брав участь у всіх студентських рухах як академічного, так і політичного характеру. Коли В.Я. Юр'єв навчався на третьому курсі інституту, в один із днів на знак протесту залишив аудиторію. Юнак вийшов на вулицю і зібрав біля себе студентський

В.Я. Юр'єв - повітовий агроном, 1906 р. отримав звання вченого агронома. Після повернення на батьківщину працював повітовим агрономом Нижньолівівського повіту.

На оголошення, надруковане в «Южно-русской сельскохозяйственной газете» про заснування поблизу Харкова селекційної станції, послав заяву з проханням прийняти його на роботу. Невдовзі одержує повідомлення директора станції професора П.В. Будріна про зарахування його науковим працівником станції. У грудні 1909 р. В.Я. Юр'єв прибув на селекційну станцію, де працювали професор Петро Васильович Будрін і Борис Карлович Єнкен. Як дослідник В.Я. Юр'єв в першу чергу сформувався завдяки професору П.В. Будріну і за його безпосередньої підтримки. Завдяки проведеному з'їзду діячів із селекції та насінництва сільськогосподарських культур у м. Харків, багатьом спеціалістам того часу було надано можливість удосконалити свої знання у провідних селекційних установах Західної Європи та Америки. В першій декаді січня 1912 р. Юр'єв виїздить спочатку до Англії, а потім до Америки.

У 1914 р. було організовано експедиційне обстеження всієї території Харківської губернії, де зібрано кілька тисяч зразків сортів польових культур. З початком Першої світової війни В.Я. Юр'єва мобілізують на західний фронт до Кракова як офіцера-артилериста.

Після повернення з фронту В.Я. Юр'єв продовжує займатися селекційною роботою. До місцевих сортів на Харківській станції ним було застосовано і добір окремих рослин (індивідуальний добір). За перший період наукової діяльності В.Я. Юр'єв створив такі сорти озимої пшениці як Альбідум 676 (Юр'євка), Еритроспермум 917 і Ферругінеум 1239; сорти ярої пшениці Мільтурум 162 і Гордейформе 802; ячменю Європеум 353/133; вівса Харківський 596; проса Харківське 2 та інші.

Другий період характеризується впровадженням нового методу в

селекційній науці – методу гібридизації. Яскравими прикладами результату діяльності В.Я. Юр'єва вважаються сорти озимого жита Харківське 194 і озимої м'якої пшениці Лютеценс 266.

У третьому періоді наукової діяльності В.Я. Юр'єва застосовується не лише метод гібридизації, але і внутрішньосортний покращений добір. Гібридні комбінації ретельно вивчаються до розщеплення їх на лінії. Деякі з них дали створений у 1947 р. і згодом районований сорт озимої пшениці Zenitka. Поряд із науково-дослідною В.Я. Юр'єв вів велику педагогічну діяльність. У 1937 р. він очолив створену ним кафедру селекції і насінництва Харківського сільськогосподарського інституту ім. В.В. Докучаєва і 25 років був її незмінним керівником.

З початком Другої світової війни дослідницьку роботу вчений продовжив на Челябінській державній селекційній станції на посаді заступника директора з наукової роботи. Після визволення Харкова займається питаннями відбудови її наукової бази та розгортає селекційні роботи. З 1944 р. В.Я. Юр'єв – директор Харківської державної селекційної станції. У 1946 р. за рішенням уряду в Харкові організовано Інститут генетики і селекції Академії наук Української РСР, завданням якого були розробка й удосконалення теоретичних основ селекції. Очолив його В.Я. Юр'єв. У червні 1956р. на базі Харківської державної селекційної станції та Інституту генетики і селекції АН УРСР утворено Український науково-дослідний інститут рослинництва, селекції і генетики. Директором призначено В.Я. Юр'єва.

Наукові здобутки В.Я. Юр'єва знайшли своє визнання не тільки в Україні, а й у всьому світі. Шведське королівське сільськогосподарське товариство визнало В.Я. Юр'єва почесним його членом.

8 лютого 1962 р. на 83 році життя Василя Яковича не стало. У 1962 р. його ім'я присвоєно Українському ордену Леніна науково-дослідному інституту рослинництва, селекції і генетики, який з 1992р. має назву Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва УААН. Одна з кращих магістралей великого житлового масиву м. Харкова носить ім'я видатного вченого. У 1965 р. Академія наук УРСР для увічнення пам'яті академіка В.Я. Юр'єва встановила премію імені видатного вченого.

Використані матеріали: Василь Якович Юр'єв – селекціонер Слобожанщини та організатор науково-дослідної справи в Україні [Режим доступу:] <http://inb.dnsgb.com.ua/2007-2/07ovmdsu.pdf>

В.Я. ЮР'ЄВ – ОРГАНІЗАТОР І КЕРІВНИК НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ

Є. Прокопенко, Б. Скоробагатько
Студентки 633 групи

Василь Якович Юр'єв пройшов надзвичайно яскравий шлях у вітчизняній науці. Його виняткова працездатність і цілеспрямованість допомогли пройти шлях від повітового агронома до всесвітньо відомого вченого-селекціонера, академіка АН УРСР і УАСГН, почесного академіка Всесоюзної академії сільськогосподарських наук ім. В.І. Леніна, заслуженого діяча науки УРСР, доктора сільськогосподарських наук, професора. Учений увійшов в історію вітчизняної дослідної справи як автор 150 наукових праць із селекції, насінництва та сортової агротехніки сільськогосподарських культур, які відзначаються фундаментальністю і практичною значимістю, свідчать про широкий світогляд вченого.

У 1937 р. він очолив щойно створену кафедру селекції і насінництва Харківського сільськогосподарського інституту і 25 років був її незмінним керівником.

В.Я. Юр'єв зі студентами ХСГІ, 1939 р.

Штат кафедри спочатку складався з завідувача, доцента Б.Т. Нікуліна і асистента М.А. Ільїнської-Центилович. Згодом при кафедрі було створене відділення селекції. Неухильною вимогою В.Я. Юр'єва у формуванні спеціаліста-селекціонера було обов'язкове проходження студентами виробничої практики, знайомство з селекційним процесом, так би мовити, на місцях. Під керівництвом В.Я. Юр'єва і за його співавторства у 1940 р. було видано перший підручник «Загальна селекція і насінництво польових культур»,

який став практичним посібником для селекціонерів багатьох країн, і виходив друком тричі за життя вченого [3].

З початком Другої світової війни дослідницьку роботу вчений продовжив на Челябінській державній селекційній станції на посаді заступника директора з наукової роботи. Туди було евакуйовано більшу частину селекційного матеріалу, частину було відправлено до Омського інституту зернового господарства і на Червоноуфимську селекційну станцію.

Після визволення Харкова займався питаннями відбудови її наукової бази та розгортання селекційної роботи. З 1944 р. В.Я. Юр'єв – директор Харківської державної селекційної станції. Під час окупації усі запаси сортового насіння було знищено. Станція була спустошена, ряд приміщень зруйновано, лабораторії розграбовано, комори для зберігання селекційного матеріалу та насіння спалено. В.Я. Юр'єв спрямував усі зусилля на відбудову наукової бази, відновлення селекційної роботи, поставивши перед колективом завдання – за два-три роки досягти довоєнного розміру виробництва насіння і забезпечення ним господарств області [2].

У 1946 р. за рішенням уряду в Харкові організовано Інститут генетики і селекції Академії наук Української РСР, завданням якого були розробка й удосконалення теоретичних основ селекції. Очолив його В.Я. Юр'єв. До складу інституту увійшли такі лабораторії: селекції і насінництва, генетики, морфогенезу і стадійного розвитку, екології сільськогосподарських рослин, фітопатології, фізіології рослин, біохімії. Розробки з теорії базової технології селекції, розпочаті Інститутом генетики і селекції АН УРСР, стали пріоритетними завданнями для подальшої роботи Інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва УААН [1].

30 травня 1946 р. наказом Міністерства вищої освіти вченого затвердили керівником підготовки аспірантів за спеціальністю «Селекція та насінництво польових культур». Більш ніж 30 науковців пройшли аспірантську підготовку під керівництвом В.Я. Юр'єва і з успіхом захистили свої дисертації. Значна кількість його учнів не тільки навчалися, а й працювали разом з ним. Це такі вчені, як М.А. Голуб, В.П. Пахомова, Ю.А. Первова, А.І. Богдан, М.І. Кучерява, Б.П. Гур'єв, З.І. Щолокова, І.Г. Строна, П.А. Бражник, О.М. Дмитрієва, Л.М. Наумова, В.Т. Манзюк та багато інших. Взагалі, на той час, не було жодної селекційної установи колишнього Радянського Союзу, де б не працювали учні В.Я. Юр'єва, створюючи нові сорти та гібриди сільськогосподарських культур [1].

Події 1948-1949 рр. щодо організаційних і методологічних засад існування генетики загальмували науковий процес у розвитку біології. В.Я. Юр'єва як директора неодноразово звинувачували в ліберальному ставленні до прихильників «вейсманізму-морганізму», які працювали в той час в інституті. Однак, завдяки клопотанням В.Я. Юр'єва персональні втрати установи виявилися значно меншими, ніж можна було очікувати після офіційно висунутих звинувачень. Він доклав багато зусиль, щоб виправдати своїх підлеглих, серед яких були: І.М. Поляков, Л.М. Делоне і Ю.П. Мірюта [2].

Науково-дослідницька діяльність інституту впродовж 1946-1956 рр. була тісно пов'язана з Харківською державною селекційною станцією. 10 років Василь Якович займався об'єднанням цих двох установ. І лише з прийняттям постанови ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР від 10 травня 1956 р. № 524 «Про заходи по поліпшенню роботи науково-дослідних установ по сільському господарству» було вирішено організувати зональні і крайові науково-дослідні інститути. І у червні 1956 р. на базі Харківської державної селекційної станції та Інституту генетики і селекції АН УРСР було утворено Український науково-дослідний інститут рослинництва, селекції і генетики. Директором було призначено академіка В.Я. Юр'єва. Цього ж року інститут почав вирощувати елітне насіння всіх районованих у Харківській області сортів зернових, зернобобових, олійних культур і трав [3].

У 1962 р. інститут було перейменовано в Український ордену Леніна науково-дослідний інститут рослинництва, селекції і генетики ім. В.Я. Юр'єва, а з 1992 р. він має назву Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва УААН. За більш, ніж віковий період існування Інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва його співробітниками на основі глибоких теоретичних комплексних досліджень створено понад 250 сортів і гібридів п'ятнадцяти польових культур, розроблено нові екологізовані та ресурсозберігаючі технології їх вирощування, вдосконалено методи насінництва й закладено підвалини насіннезнавства. Інновації харківських селекціонерів у вигляді сортів, гібридів і технологій працюють в усіх регіонах України, в Російській Федерації, Білорусі, Молдові, Португалії, Туреччині, Болгарії, Північній Америці, Іспанії [3].

Список використаних джерел:

1. Воробьев Н., Журавский В. Творец золотых колосьев. – М.: Сельхозгиз, 1961. – 52 с.
2. Кулешов М.М. Видатний учений-селекціонер // Вісн. с.-г. науки. – 1959. – № 7–С 4-8.
3. Манзюк В.Т. 120 років з дня народження корифея вітчизняної селекції Василя Яковича Юр'єва // Наукові основи стабілізації виробництва продукції рослинництва: Матер. міжн. конф., присв. 90-річчю від заснування Ін-ту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва. – Х. – 2001. – С. 3-10.

РОЛЬ АКАДЕМІКА В.Я. ЮР'ЄВА У ФОРМУВАННІ НАУКОВИХ ШКІЛ ХАРКІВСЬКОГО НАУКОВОГО ЦЕНТРУ З СЕЛЕКЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР

*А. Мисюра
Студентка 632 групи*

До плеяди визначних науковців, талановитих організаторів сільськогосподарської дослідної справи в Україні по праву належить Василь Якович Юр'єв – видатний учений-селекціонер, академік, заслужений діяч науки, доктор сільськогосподарських наук. І з його ім'ям нерозривно пов'язана історія Українського науково-дослідного інституту рослинництва. Любов до селекційної науки, вміння згуртувати навколо себе кваліфікований колектив допомогли йому створити власну наукову школу, добитися визначних досягнень у селекції нових сортів і гібридів, які знайшли втілення у практику.

Створення власної наукової школи вважають найважливішим здобутком ученого. Історія наукової школи В.Я. Юр'єва починається з 1937 року, коли він очолив кафедру селекції та насінництва Харківського сільськогосподарського інституту ім. В.В. Докучаєва. Потім на кафедрі була відкрита аспірантура (денної і заочної форми) та докторантура [1].

Основний напрям наукових досліджень В.Я. Юр'єва та його соратників і учнів – теоретичні й практичні питання селекції і насінництва сільськогосподарських культур. Найскладніші питання селекції, зокрема такі, як вихідний матеріал, методика і техніка селекції, індивідуальний і масовий добір, гібридизація, селекція на високу врожайність, стійкість рослин проти хвороб і шкідників, зимо- і посухостійкість, якість зерна, насінництво нових, виведених сортів і гібридів, сортовипробування та багато інших, В.Я. Юр'єв вирішував з великою об'єктивністю і глибоким знанням селекційного процесу. Уперше в селекційній роботі він застосував комплексну, всебічну оцінку сортів культурних рослин, розробив ряд методик для вивчення та оцінки селекційного матеріалу [2].

Наукову школу В.Я. Юр'єва пройшли сотні молодих учених, які потім і самі стали видатними науковцями-селекціонерами, кандидатами (під керівництвом академіка В.Я. Юр'єва було захищено 29 кандидатських дисертацій) і докторами сільськогосподарських та біологічних наук. Серед них – Василь Іванович Дідусь, Віра Павлівна Пахомова, Максим Олексійович Голуб, Петро Васильович Кучумов, Зоя Іванівна Щелокова, Василь Овсійович Козубенко та багато інших.

Так, Василь Іванович Дідусь досліджував ефективність внутрішньовидового добору у селекції озимої пшениці та акумулятивного добору при вирощуванні елітного насіння. У співавторстві з Л. Делоне він розробив метод внутрішньосортного добору в лінійних сортах самозапилювачів. Є автором сорту озимої пшениці Зенітка [3].

З 1938 по 1967 рік роботу по селекції і первинному насінництву озимого жита вела селекціонер, кандидат сільськогосподарських наук В.П. Пахомова. Нею вперше в інституті був використаний метод гібридизації в селекції жита з метою одержання сорту з невисокою і стійкою до вилягання соломиною. На основі досліджень селекційної цінності тетраплоїдного жита зернового напрямку, здійснених В.П. Пахомовою та О.О. Торопом (1962-1966 рр.), а також В.І. Худосерком та Л.В. Бондаренком (1967-1975 рр.), у 1976 році В.І. Худосерком, Л.В. Бондаренком, І.А. Панченком, Б.О. Весною був створений високо гетерозисний та гетерогенний тетраплоїдний сорт жита – Кормове 51, який з 1981 року широко районований в Україні та за її межами [4].

Петро Васильович Кучумов є автором сорту ярої твердої пшениці Харківська 46. Вивчав проблеми селекції пшениці за добором пар для схрещування та спрямованим створенням гібридів [5].

Василь Овсійович Козубенко займався дослідженнями селекції кукурудзи на скоростиглість, удосконаленням хімічного складу, двокачанності. Створив і впровадив у виробництво 15 сортів і гібридів (зокрема, Харківський 10Т, Харківський силосний 1Т, Київський 8ТВ), та ліній кукурудзи [6].

Наукова школа В.Я. Юр'єва відкрила шлях у науковий світ школам: академіка УААН, доктора сільськогосподарських наук, професора В.В. Кириченка з гетерозисної селекції соняшнику; доктора сільськогосподарських наук, професора Л.В. Козубенка зі створення гібридної кукурудзи; доктора сільськогосподарських наук, професора В.М. Костромітіна з рослинництва та сортовивчення; доктора сільськогосподарських наук, члена-кореспондента УААН В.П. Петренко з селекції на стійкість до біотичних чинників.

Найбільш ефективні селекційні розробки наукової школи В.Я. Юр'єва і дотепер не втрапили свого значення, що підтверджується результативністю діяльності Харківського наукового центру з селекції сільськогосподарських культур. Зокрема, Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва наразі виконує наукову роботу, що зосереджена на створенні нового вихідного матеріалу та виведення на цій основі високоврожайних, адаптованих до екологічних умов і сучасних технологій вирощування сортів і гібридів 13 сільськогосподарських культур, розробці теоретичних основ селекції, формуванні і веденні

Національного банку генетичних ресурсів рослин України, розробці методологічних підходів удосконалення інноваційної діяльності в галузі рослинництва та землеробства. 200 сортів рослин, в тому числі 145 сортів і гібридів та 55 батьківських компонентів селекції дозволено до широкого впровадження у виробництво. Сорти і гібриди вирощуються в господарствах України, Росії, Казахстану, Білорусі, Туреччини, Іспанії, Північної Америки [1].

Список використаних джерел:

1. Ожерельєва В. М. Діяльність академіка В.Я. Юр'єва в контексті розвитку сільськогосподарської науки в Україні. [Режим доступу]: <http://www.disslib.org/dialnist-akademika-v-ja-jur-yeva-v-konteksti-rozvytku-silskohospodarskoyi-nauky.html>.
2. Юр'єв В.Я. Методика оценки сортов на зимостойкость // Селекция и семеноводство. – 1938. – № 5. – С. 28-30.
3. Енциклопедія сучасної України : у 30 т. / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. – К., 2007. – Т. 7 – С. 681.
4. Лабораторія селекції та генетики жита озимого. [Режим доступу]: http://www.yuriev.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=83:2013-06-16-16-25-26&catid=20:2013-06-16-16-22-30
5. Голик В. С. Кучумов Петро Васильович (1900–1961) // Вчені-генетики і селекціонери у галузі рослинництва. Кн. 4. К., 2000. [Режим доступу]: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=52496
6. Козубенко Л. В. Козубенко Василь Овсійович (1899–1971) // Вчені-генетики і селекціонери у галузі рослинництва. Кн. 4. К., 2000. [Режим доступу]: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=7987

НАУКОВИЙ ДОРОБОК В.Я. ЮР'ЄВА З СЕЛЕКЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР

Д. Романова
Студентка б34 групи

Історія української селекції зернових сільськогосподарських культур нерозривно пов'язана з науковою діяльністю одного з основоположників сільськогосподарської дослідної справи в Україні, видатного селекціонера, академіка Василя Яковича Юр'єва.

Учений є автором 22 сортів сільськогосподарських культур: озимої пшениці – Мільтурум 120, Юр'євка, Еритроспермум 917, Ферругеніум 1239, Лютесценс 266, Zenitka, Лютесценс 238; озимого жита – Харківське 55; ярої пшениці – Арнаутка 190, Гордеїформе 802, Народна, Вітчизняна; ячменю – Європеум 353/133, Нутанс 8/71, Медикум 105/72, Ювілейний; вівса – Харківський 596; кукурудзи – Харківська 23, Харківська біла зубовидна; проса – Харківське 2; гороху – Харківський 131.

Академік В.Я.Юр'єв увійшов в історію вітчизняної дослідної справи і як автор 150 наукових праць із селекції, насінництва та сортової агротехніки сільськогосподарських культур, які відзначаються фундаментальністю і практичною значимістю, увійшли в скарбницю світової науки та слугували практичним посібником багатьом поколінням селекціонерів. Серед них: «Найкращі сорти озимої пшениці для Харківщини та Полтавщини» (1927), «Методика селекції пшениці на Харківській станції» (1939), «Общая селекция и семеноводство полевых культур» (1940, 1950, 1958), «Основные задачи селекции» (1957), «Методы оценки селекционного материала» (1958) та інші [6].

Як селекціонер-дослідник В.Я. Юр'єв розробив і удосконалив власні методи селекції зернових культур, які до теперішнього часу є основою для створення нових перспективних сортів сільськогосподарських культур. До них слід віднести методи оцінки гібридів і сортів на зимостійкість при висівах їх у ящиках і на південно-східних схилах. Розроблений ним метод селекції на зимостійкість з використанням штучного проморожування рослин застосовується в Інституті рослинництва ім. В.Я. Юр'єва та в інших установах дотепер без суттєвих змін. Завдяки цим методам вчений створив найкращі зимостійкі й посухостійкі сорти в перший період його наукової діяльності [8].

Одним із перших В.Я. Юр'єв розпочав мутаційну селекцію озимої пшениці. Ним проводився добір природних мутантів серед посівів пшениці та мутантів, одержаних після обробки насіння рентгенівськими променями. Цей метод у подальших дослідженнях провідних селекційних установ різних країн знайшов свій розвиток, удосконалення і практичне застосування. Не були винятком і такі методи як селекція на якість зерна, стійкість проти хвороб і шкідників, ранньостиглість, посухостійкість, стійкість проти осипання, вилягання тощо [4].

Як керівник найпотужніших установ і завідувач кафедри Харківського сільськогосподарського інституту ім. В.В. Докучаєва, В.Я. Юр'єв зробив вагомий внесок у підготовку наукових кадрів у галузях сільського господарства і, зокрема, селекції сільськогосподарських культур. Його наукова школа відкрила шлях у науковий світ школам його учнів і послідовників. Це – школи академіка УААН, доктора сільськогосподарських наук, професора В.В. Кириченка з гетерозисної селекції соняшнику; доктора сільськогосподарських наук, професора Л.В. Козубенка зі створення гібридної кукурудзи; доктора сільськогосподарських наук, професора В.М. Костромітіна з рослинництва та сортовивчення; доктора сільськогосподарських наук, члена-кореспондента УААН В.П. Петренкої з селекції на стійкість до біотичних чинників [1].

У науковому шляху ученого можна виділити три періоди: 1) період

становлення В.Я. Юр'єва як вченого і перших успіхів у селекції (1893-1924); 2) період творчого пошуку вдосконалення селекційного процесу з використанням методу гібридизації (1925-1938); 3) організаційний період по створенню Харківського селекційного центру (1939-1962).

1-й – період становлення В.Я. Юр'єва як вченого і перших успіхів у селекції (1893-1924). Навчання в Маріїнському землеробчому училищі, в Ново-Олександрійському інституті сільського господарства і лісівництва, наукові стосунки з видатними вченими як в училищі, так і в інституті, робота на Харківській селекційній станції разом із всесвітньовідомими вченими П.В. Будріним, Б.К. Єнкеним, П.П. Корховим, Б.М. Рожественським, закордонне стажування – все це мало особливе значення у становленні В.Я. Юр'єва як науковця. Основними методами селекційної роботи на Харківській селекційній станції в той час були індивідуальний та масовий добір рослин із місцевих сортів. Великі зусилля були сконцентровані В.Я. Юр'євим на розробку методів сортовивчення і вдосконалення технології селекційного процесу. За цей період було створено і передано до державного сортовипробування 15 сортів різних сільськогосподарських культур (пшениця, кукурудза, ячмінь) [5].

З перших років роботи на станції В.Я. Юр'єв зосередив свою увагу на основних сільськогосподарських культурах – озимій пшениці та кукурудзі. Його метою було створення пластичних сортів цих культур, які могли б формувати достатній урожай зерна у різних погодно-кліматичних умовах. На основі екологічного вивчення сортів В. Я. Юр'євим методом індивідуального добору з місцевого (583 сортів) та інтродукованого матеріалу були створені високо зимостійкі сорти озимої пшениці Ферругінеум 1239, Альбідум 676 (Юр'ївка), Еритроспермум 917, які поєднували у собі високу продуктивність з гарною якістю зерна, що сприяло поширенню цієї культури в райони з більш суворими зимовими умовами [9]. Деякі з цих сортів, зокрема Ферругінеум 1239, і сьогодні використовуються в дослідженнях як еталони високої зимостійкості. Коли у 1979 р. відзначався історичний ювілей вченого, доповідачами було відмічено, що Еритроспермум 917 на той час був єдиним сортом озимої пшениці, що був районований у Томській області [13].

У 1912 р. В. Я. Юр'єв отримав відрядження до США і звідти привіз насіння кукурудзи сорту Мінезота 23, на основі якого створив посухостійкі та скоростиглі сорти кукурудзи Харківська 23 та Харківська біла зубовидна. Ці характеристики сприяли широкому поширенню цих сортів у Лівобережному

лісостепу України, і до цього часу не втратили свого селекційного та виробничого значення [3].

Крім того, у цей період В.Я. Юр'євим також були створені такі сорти: ярої пшениці Мільтурум 162, Арнаутка Кочіна, безоста Карлівська і Гордейформе 802; ячменю Європеум 353/133, Нутанс 8/17, Медікум 105/72, а через 15 років цим же методом був створений сорт Ювілейний; вієна Харківський 596, проса Харківське 2.

2-й – період творчого пошуку вдосконалення селекційного процесу з використанням методу гібридизації (1925-1938). Характеризується більш плідною селекційною роботою по створенню сортів, насамперед методами внутрішньовидової та міжвидової гібридизації із залученням як місцевих, так і сортів з інших районів. Велика заслуга вченого в тому, що він одним із перших в країні почав застосовувати цей метод. «Гібридизація, – говорив він, – є могутнім методом у селекційній роботі» [9]. Основою підбору батьківських форм став екологічний принцип, який ґрунтується на використанні добору з гібридних популяцій, створюваних методом схрещування екологічно віддалених форм і сортів [2].

Для створення зимостійких сортів ученим було розроблено метод вирощування рослин у більш жорстких умовах середовища (висівання на схилах бугрів, висівання у ящиках). Так, рослини у ящиках протягом осені росли та загартовувались в тих же умовах, що й на ділянці у полі. Перед випадінням снігу ящики переносили у закриті неопалюване приміщення (дерев'яний сарай, вегетаційний будинок, склад тощо), де рослини зазнавали більш низьких температур, оскільки були позбавлені сніжного покриву. Для випробування стійкості сортів до певної заданої низької температури ящики проморожували в холодильних камерах. У кожен ящик висівали декілька сортів, по 2-3 рядка кожного, та стандарти. Посів у ящики використовували не лише для оцінки морозостійкості сортів, але й для оцінки морозостійкості гібридів, при використанні невеликої кількості насіння. В якості стандартів брали добре відомі сорти, що характеризуються слабкою, середньою і високою морозостійкістю. Потім в порівнянні з ними оцінювали морозостійкість сорту або гібриду. Окремі сорти вивчалися на малосніжному південно-східному схилі. Даний метод увійшов у світову науку як метод В. Я. Юр'єва та активно використовувався потому ще декілька десятиліть [10].

Для створення стійких сортів до ураження хворобами у цей період був розроблений метод створення штучних провокаційних фонів. Винайдено метод добору батьківських пар у селекції на якість зерна. Широко проводилися

міжвидові схрещування з використанням видів *T. aestivum* L., *T. durum* Desf., *T. turgidum* L., *T. dicoccum* Shrank, із гібридних популяцій яких було відібрано константні форми, що зіграли важливу роль у підвищенні ефективності селекції пшениці ярої на продуктивність та імунітет. Гібридні сорти озимої (Лютесценс 266) і ярої (Вітчизняна) пшениці поєднували стійкість до несприятливих кліматичних умов з високою врожайністю та високою якістю зерна [12].

За цей період було передано до Державного сортопробування сорти озимого жита Харківське 194, озимої пшениці Лютесценс 266, ярої пшениці Народна. Сорт твердої ярої пшениці Харківська 46, отриманий Кучумовим та Ватулей – учнями В.Я. Юр'єва, способом ступінчастої гібридизації і до теперішнього часу вважається одним із найкращих [13].

3-й – організаційний період (1939-1962). Характеризує наукову діяльність В.Я. Юр'єва під час Другої світової війни на Челябінській державній селекційній станції та відновлення роботи Харківської селекційної станції. Відомі методи селекційної роботи (індивідуальний і масовий добір, гібридизація) доповнюються новими: мутаційна селекція, внутрішньосортовий добір, залучення до створення нових сортів суміжних фахівців: фітопатологів, фізіологів, біохіміків, генетиків. Створені сорти починають використовуватися у виробничих умовах. Передаюча сорту до державного сортодослідження, стала супроводжуватися його докладною характеристикою. Результатом творчої діяльності колективу, очолюваного В.Я.Юр'євим у цей час стали такі сорти озимої пшениці як Zenitka та Лютесценс 238, сорти озимого жита Харківське 194, Харківське 55, Харківське 60. Два останні сорти і зараз висіваються на виробничих площах у деяких областях України [11].

У цей період виявився організаційний та педагогічний хист В.Я. Юр'єва. У 1944 р. його призначено директором Харківської державної селекційної станції. У 1945 р. він стає дійсним членом Академії наук УРСР, у 1946 р. – директором Інституту генетики і селекції АН УРСР, а у 1956 р. – директором Українського науково-дослідного інституту рослинництва, селекції і генетики (сьогодні – Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН України), професором кафедри селекції і насінництва Харківського сільськогосподарського інституту ім. В.В. Докучаєва, почесним академіком ВАСГНІЛ [9].

За більш, ніж віковий період існування Інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва його співробітниками на основі глибоких теоретичних комплексних досліджень створено понад 250 сортів і гібридів п'ятнадцяти польових культур, розроблено нові екологізовані та ресурсозберігаючі технології їх вирощування, вдосконалено методи насінництва й закладено підвалини насіннезнавства.

Інновації харківських селекціонерів у вигляді сортів, гібридів і технологій працюють в усіх регіонах України, в Російській Федерації, Білорусі, Молдові, Португалії, Туреччині, Болгарії, Північній Америці, Іспанії [7].

Отже, життєвий шлях академіка Василя Яковича Юр'єва становить цілу епоху формування і розвитку селекції та насінництва сільськогосподарських культур не тільки в Україні, а й в усьому світі.

Список використаних джерел:

1. Академік Юр'єв Василь Якович (1879-1962) : бібліографічний покажчик / ДНСГБ, Ін-т рослинництва ім. В.Я. Юр'єва УААН ; [уклад. В. А. Вергунов, В. П. Петренко, В. М. Ожерельєва] ; наук. ред. В. В. Кириченко. – Х. : Магда «LTD», 2007. – 184 с.
2. Молошкый М.Я., Васильківський С.П., Князюк В.І., Власенко В.А. Селекція і насінництво сільськогосподарських рослин: Підручник. – К.: Вища освіта, 2006. – 463 с.
3. Научная школа академика В. Я. Юр'єва // <http://1baget-ka.ru/?p=234> (дата звернення Квіт.02.2019).
4. Ожерельєва В. М. Академік В.Я. Юр'єв та розвиток селекційної науки в Україні / В. М. Ожерельєва // Історія освіти, науки і техніки в Україні : матеріали четвертої конференції молодих учених та спеціалістів : до 100-річчя з дня заснування Інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва УААН (м. Київ, 29 січня 2008 р.). – К., 2008. – С. 33-40.
5. Ожерельєва В. М. В.Я. Юр'єв – селекціонер Слобожанщини та організатор науково-дослідної справи в Україні [Електронний ресурс] // Історія науки і біографістика. – 2007. – Вип. 2. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/e-journals/INB/2007-2/07ovmdu.pdf.
6. Ожерельєва В. М. В.Я. Юр'єв (1879–1962): історіографія дослідження його життя та діяльності / В. М. Ожерельєва // Історія української науки на межі тисячоліть : зб. наук. праць ; відп. ред. О. Я. Пилипчук. – К., 2007. – Вип. 30. – С. 164-175.
7. Ожерельєва В. М. В.Я. Юр'єв: життя в науці / В. М. Ожерельєва // Історія освіти, науки і техніки в Україні : матер. 3 конф. молод. учених та спеціалістів (26-27 травня 2006 р.). – К., 2006. – С. 18-19.
8. Ожерельєва В. М. Наукова спадщина академіка В.Я. Юр'єва [Електронний ресурс] // Історія науки і біографістика. – 2007. – Вип. 1. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/INB/2007-1/07ovmsaj.pdf>.
9. Ожерельєва В.М. Діяльність академіка В.Я. Юр'єва в контексті розвитку сільськогосподарської науки в Україні. – Автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки і техніки. – Державна наукова сільськогосподарська бібліотека Української академії аграрних наук. – Київ, 2008. – 17 с.
10. Посев в ящиках, метод оценки морозостойкости озимых на стеллажах // Агропромышленный портал. - <http://agro-portal24.ru/selekcija/2357-posev-v-yaschikah-metod-ocenki-morozostoykosti-ozimyh-na-stellazhah.html> (дата зверн.Квіт.05.2019).
11. Сборник научных работ за 1951-1953 гг. / Под ред. В.Я. Юр'єва. – Х.: Харьковск. кн. изд-во, 1954. – 262 с.

12. Теоретичні дослідження та практичні досягнення Інституту рослинництва імені В. Я. Юр'єва НААН: історія та сьогодення (1908-2018 рр.) / В. В. Кириченко, В. П. Петренко, Л. Н. Кобизьва, В. К. Рябун; за редакцією доктора с.-г. наук, професора, академіка НААН В. В. Кириченка / НААН, Інститут рослинництва імені В. Я. Юр'єва. – Х.: ФОРМ Бровін О.В., 2018. – 576 с.

13. Юр'єв Василь Яковлевич // 100 знаменитых харьковчан // ВикиЧтение. - <https://info.wikireading.ru/206834> (дата звернення Берез.21.2019)

НАУКОВА ШКОЛА В. Я. ЮР'ЄВА З НАСІННИЦТВА ТА НАСІННЄЗНАВСТВА

*М. Забелло, Г. Почепцова
Студентки 633 та 632 групи*

Проблемі насінництва В. Я. Юр'єв приділяв велику увагу із перших днів своєї наукової діяльності. Існує думка, що його можна вважати піонером вітчизняного насінництва, оскільки він уперше організував розмноження насіння еліти, досліджував питання посівної якості насіння, зокрема, такі як енергія проростання, схожість, крупність, інтенсивність початкового росту, висока сортова чистота, умови вирощування і живлення, вплив мінеральних добрив на якість тощо. Учений підкреслював, що «правильно поставлене насінництво повинно забезпечити не тільки вирощування першокласного насіння, але також і високу врожайність цього насіння, чого не можна досягти без знання природи рослин і їх вимог до умов існування» [1].

Питання про створення міцної постійної бази насінництва вчений поставив у 1929 році, надавши обґрунтування у науковій праці «Завдання в галузі насінництва у Вовчанському та Золочевському районах» (1928). І невдовзі у кожному районі Харківської області були створені опорні пункти з сортодосліджень. А з 1938 р. В. Я. Юр'єв вже використовував схему насінництва, яка складалася з маточних розсадників, супереліти та еліти, описавши її детально у роботі «О некоторых вопросах семеноводства» (1938). Нова схема була побудована на основі ефективності перезапилення та покращеного добору. Завдяки цій схемі вирощування насіння високих репродукцій з 1969 р. було збільшено у 6,7 рази [2].

Наступним, і уже фундаментальним внеском у насінництво сільськогосподарських культур, став «Посібник по сільському господарству» (1946), в якому В. Я. Юр'єв написав розділ «Насінництво зернових культур» [2].

Перша в колишньому СРСР лабораторія насінництва і насіннєзнавства була створена за ініціативою академіка В. Я. Юр'єва в Українському науково-

дослідному інституті рослинництва, селекції і генетики. У 1958 р. насінницька робота проводилася по 31 сорту з 16 культур. Інститут починав виробництво насіння і першої репродукції польових культур у Харківській області. З цією метою інституту було передано три спеціалізованих дослідних господарства [1].

Науковою школою В.Я. Юр'єва з насінництва і насіннєзнавства були визначені методи насінництва, установлено, що правильно здійснюючи методику насінництва, з урахуванням біологічних особливостей культур і сортів, можливе виробництво елітного насіння, більш врожайного, ніж репродукції, які висіваються для виробництва товарного зерна. В. Я. Юр'єв обґрунтував основні положення системи насінництва, методи покращення сортового насіння й особливості виробництва сортового насіння. Вченим було запропоновано кожній станції перевіряти якість вирощуваної нею еліти. Методи вирощування елітного насіння і нова схема насінництва, побудована на основі покращеного добору, вперше почали досліджуватися на Харківській державній селекційній станції. Цим займалися працівники дослідницького господарства «Елітне» під керівництвом Б. М. Кононенка і головного агронома О. І. Богдана [3].

Б. М. Кононенко працював заступником директора інституту з виробництва. Його діяльність була зосереджена на виробництві насіння районаних і перспективних сортів та гібридів зернових, зернобобових та олійних культур. Він є співавтором районаних сортів і гібридів: жита озимого Харківське 55 і Харківське 60, проса Харківське 2 і Харківське 25, гороху Харківський 131 і Харківський 74, кукурудзи Буковинський ЗТВ ранній [3].

Його учень, Іван Григорович Строна – очолював лабораторію насінництва й насіннєзнавства, яка займалася теоретичним обґрунтуванням питань, які виникали у насінницькій практиці. Він вивчав питання впливу фонів та елементів живлення на якість насіння польових культур, на його життєздатність та довговічність, процес проростання у різних умовах; врожайні властивості насіння у зв'язку з його біохімічним складом [3].

Видатним ученим в галузі насіннєзнавства вважається Л. В. Матюшенко, яка з 1967 р. займала посаду молодшого, а з 1980р.- старшого наукового співробітника лабораторії насіннєзнавства інститут. Вона займалася розробкою методів визначення посівних якостей насіння та стандартів. Велику увагу в дослідженнях приділяла вивченню травмування насіння, різноякісності насіння та їх значенню.

Значний внесок у науку про насіння зробив Володимир Григорович Діндорого, який працював під курівництвом професора І. Г. Строни в лабораторії насіннезнавства з 1970 року. Він вперше розробив технологію інкрустування насіння, тобто передпосівного обробітку насіння плівкоутворюючою сполукою на основі водорозчинних полімерів, із застосуванням захисних та ріст-активуючих речовин. Крім того, В.Г. Діндорого є розробником касетного методу сівби насіння, обробленого екологічно безпечними речовинами. Також, за його участю розроблена нова Інструкція з апробації сортових посівів с/г культур, а також національних стандартів України [4].

Вагомий внесок у насіннезнавство зробив Олександр Іванович Богдан, який впродовж 1961-1974 рр. очолював відділ насінництва. Він проводив наукові дослідження з вивчення біології багаторічних злакових трав та займався розробкою технологій їх вирощування. Результатом стала науково обґрунтована технологія збирання насінників злакових трав [5].

Методиці та технології виробництва високоякісного насіння зернових, зернобобових та круп'яних культур, зокрема питанням прискореного розмноження нових сортів, скорочення схем виробництва елітного насіння, способів сівби, використання добрив присвячені наукові розробки Бориса Олександровича Весни. З 1974 він був обраний на посаду завідувача відділу первинного і елітного насінництва інституту [6].

Розробкою та впровадженням нових, економічно вигідних схем виробництва оригінального та елітного насіння гороху, прискореного розмноження нових сортів, технологій вирощування займався О. В. Чернобаб - на сьогодні провідний науковий співробітник лабораторії насінництва й насіннезнавства [7].

Наразі, в умовах глобалізаційних та ринково-інноваційних процесів українська система господарсько-економічних відносин у галузі насінництва як зернових, так і всіх сільськогосподарських культур, проходить корінні зміни. Промислове насінництво – якісно новий етап розвитку галузі в Україні на теперішній час. Головним сьогодні у насінницькій програмі, що здійснюється в рамках селекції сортів, їх оцінки та реалізації, є розмноження насіння, його обробка та зберігання, контроль якості та маркетинг. В той же час, організація виробництва кондиційного насіння зернових культур у сьогоднішніх реаліях функціонування галузі продовжує базуватися на основних положеннях системи насінництва, розроблених В.Я. Юр'євим та його послідовниками: на врахуванні генно-біологічних та господарсько-цінних особливостей сорту, ґрунтово-

кліматичних умов виробництва, організаційних, правових, ринково-економічних та інших факторів.

Список використаних джерел:

1. Ожерельєва Валентина Миколаївна. Діяльність академіка В.Я. Юр'єва в контексті розвитку сільськогосподарської науки в Україні : Дис... канд. наук: 07.00.07 – 2008.
2. Петренко В.П. Юр'єв Василь Якович (1879-1962) // Вчені – генетики і селекціонери у галузі рослинництва, УААН / Наук. ред.: Ф.Ф. Адамєнь – К.: Аграр. наука, 2000. – С. 356-358. – (Сер. «Українські вчені-аграрії ХХ століття». Кн. 4.)
3. Юр'ївська школа рослинників: наукове видання/ Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва УААН; В.В. Кириченко, А.Д. Гуменюк, В.М. Ожерельєва. Харків: Магда LTD, 2008. – 256 с.
4. Строна І.Г. Загальне насіннезнавство польових культур. Москва: колос, 1966. – 465с.
5. Кононенко Б.Н. Семеноводство зернових и зернобобовых культур на Харьковской государственной селекционной станции в четвертой и пятой пятилетках (1946-1955 гг.) // Научные труды Укр. НИИРСиГ. Киев, 1958. Т.І.
6. Промышленное семеноводство: справочник / В.И. Анискин, А.И. Батарчук, Б.А. Весна; под ред. И.Г. Строны. Москва: Колос, 1980. – 287 с.
7. Буряк Ю.І., Бондаренко Л.В., Чернобаб О.В. Етапи дослідження Інституту рослинництва з насінництва в світлі розробок академіка В.Я. Юр'єва // Стан та перспективи розвитку насінництва в Україні: матер. всеукр. наук.- практ. конф. (19-20 жовт.) / УААН, Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва. Харків, 2004.

Для нотаток

Наукове видання

«Читання до 140-ї річниці з Дня народження Василя Яковича Юр'єва»

Матеріали студентської наукової конференції

24 квітня 2019 року

Суми, СумДПУ, 2019 р.

Відповідальний за випуск Ю.І. Литвиненко

Комп'ютерний набір та верстка В.М. Торяник

СумДПУ імені А.С. Макаренка
40002, м. Суми, вул. Роменська, 87

Виготовлено на обладнанні СумДПУ імені А.С. Макаренка